

**Szakmai beszámoló a Nemzeti Kulturális Alap
Közgyűjtemények Kollégiuma 204108/01634 számú pályázatával támogatott, Budapest:
egy amerikai léptékben növekvő metropolisz. Konferencia Budapest Székesfőváros
Statisztikai Hivatala megalakulásának 150. évfordulója tiszteletére c. tudományos
tanácskozásról**

Budapest Főváros Levéltára 2021. szeptember 9-én rendezte meg a Budapest: egy amerikai léptékben növekvő metropolisz című konferenciát Budapest Székesfőváros Statisztikai Hivatala megalakulásának 150. évfordulója tiszteletére. A rendezvény megrendezésének időpontját a járványügyi helyzet miatt az eredeti tervhez képest két alkalommal halasztottuk el, először 2020. november 19-ről 2021. április 29-re, végül a fent jelzett 2021. szeptember 9-i időpontra.

A budapesti Statisztikai Hivatal a maga nemében páratlan intézmény volt: az intézményesített magyar statisztikai adatgyűjtés máig egyetlen városi statisztikai hivatalaként működött. Bár Szeged és Kassa is tett bizonyos előkészületeket ilyen városi hivatal létrehozására, az egész országban végül egyedül Pesten, majd Budapesten alakult meg ténylegesen is az egyetlen városi statisztikai hivatal.

A nagyvárossá válás folyamata során számos olyan új tudásterület, a szakértelem és a kompetencia olyan új típusainak képviselői jelentek meg a nagyvárosi közigazgatás legkülönbözőbb szintjein és ágazataiban, akiknek a kreativitása, hozzáértése és munkája nélkül elképzelhetetlen lett volna a metropoliszok kialakulása és mindennapi működésének biztosítása a 19. században.

A nagyváros fejlődését, annak állandóan változó társadalmi, gazdasági és kulturális folyamatait folyamatosan megfigyelő, mérő és elemző statisztikus a metropoliszok ezen új szakértőinek egyik fontos képviselője lett mindenhol, ahol ilyen városi hivatal létrejött. Úgy fogalmazhatunk, hogy a metropoliszok statisztikusai megfigyelésük tárgyát a mindennapi nagyvárosi élet problémáiból és konfliktusaiból merítették egyrészt, elemzéseik végkövetkeztetései pedig a várospolitikai döntéshozatali folyamatok részévé váltak másrészt. Városi oktatáspolitikai, lakáspolitikai, a közegészségügyi problémák kezelése, a fertőző betegségek és a járványok elleni küzdelem, de a sort még hosszan folytathatnánk, innentől kezdve elképzelhetetlen Budapesten és a világ más nagyvárosaiban is a helyi statisztikai hivatalok mindenkorai álláspontjainak figyelembevétele nélkül.

A fővárosi statisztikai hivatal is, amelyet eredetileg azért hoztak létre, hogy segítse az éppen 150 évvel ezelőtt lebonyolított első magyar állami népszámlálás pesti munkálatainak végrehajtásában a Földművelés-, Ipar és Kereskedelemügyi Minisztérium kebelében működő Statisztikai Osztályt (a mai KSH jogelődjét), ilyen meghatározó tényezőjévé vált a (székes)fővárosi közigazgatásnak és a várospolitikai életnek egyaránt, és ezt a pozícióját a szovjet típusú tanácsrendszer bevezetéséig meg is őrizte. Szimpóziumunk arra vállalkozott,

hogyan bemutassa ennek a több mint nyolc évtizedig működő hivatalnak a főváros története szempontjából legjelentősebb csomópontjait az alapítás időszakától kezdve a holokausztig. A konferenciát Budapest Főváros levéltára részéről dr. Hermann István tudományos főigazgató-helyettes nyitotta meg. A tanácskozás két szekcióból és kilenc előadásból állt. Két előadás videófelvevételről hangzott el, az előadók betegség miatt nem tudtak személyesen részt venni a konferencián.

Az 1. szekciót Kovács Csaba (történész-statisztikus, Központi Statisztikai Hivatal) vezette, a rendezvény plenáris előadását Lugosi András (főlevéltáros, várostörténész, BFL) tartotta *Van-e a tudásnak várostörténete? Budapest és a metropoliszok tudománya* címmel. Előadásában az előbb Pest sz. kir. Város, majd Budapest Főváros, végül Székesfőváros Statisztikai Hivatala történetének főbb csomópontjait Budapest nagyvárossá válásának folyamatába ágyazva vizsgálta. Egyszerre tekintette a hivatalt a fővárosi közigazgatás szerves részének, másrészt egy olyan társadalomtudományi kutató központnak, amely Budapest működését és annak nagyvárosi életét rendszeresen megfigyelte, a korabeli statisztikai módszereket követve tudományos szigorúsággal mérte és elemezte. Ugyanakkor ezzel nemcsak Budapest történetéről halmozott fel hatalmas mennyiségű, de ma is releváns tudást, hanem egy olyan korszakban, amikor a szociológiát és a modern társadalomtudományokat gyanús baloldali tevékenységnek tekintették, és az akadémiai világból hosszú időn keresztül sikerrel ki is rekesztették, létrehozta a nagyvárosokról szóló hazai társadalomtudományos megismerés alapjait is. Ez a tudás azonban mindig megőrizte eleven kapcsolatát a várospolitikával és a nagyvárosi élet problémáival egyaránt.

Kalmár Ella (nyugalmazott főlevéltáros, BFL) *Kőrösy (Hajduska, Kőrösi) József (1844–1906) életútja* c. előadásában a magyar városi statisztika úttörője életének főbb állomásait mutatta be, kitérve a családi körülményekre, a neveltetésre és Kőrösy életének fontosabb budapesti színhelyeire, a hazai és nemzetközi statisztikatudományban betöltött szerepére, tudományszervező tevékenységére.

Az intézményalapító Kőrösy bemutatása után Sebők László foglalkozott a budapesti statisztikai hivatal történetével *A világszínvonalon dolgozó Székesfővárosi Statisztikai Hivatal jelentősége* c. referátumában, amelyből kiderült, hogy Kőrösy a korszellemet jóval megelőzve és komoly előrelátással tervezte meg a hivatal működését. Sebők hangsúlyozta, hogy a városvezetés a BSzSH tevékenységével mindvégig elsősorban a saját közigazgatási munkáját kívánta megalapozni és támogatni. Ennek érdekében a Hivataltól a KSH-nál jóval szélesebb körű és finomabban árnyalt és rendszeresebb adatszolgáltatást kért és várt el, de gyakran más jellegűeket is. Az előadó kiemelte továbbá, hogy a Székesfővárosi Statisztikai Hivatal számos javaslatát, elképzelését, ötletét a Központi Statisztikai Hivatal is átvette és alkalmazta.

Gódány Nikoletta (doktorandusz, ELTE BTK) *„Budapest az ország szellemi és kulturális életének metropole-ja”*. *A főváros idegenforgalma a dualizmus korában* című, felvételtől lejátszott

előadásában a budapesti turizmus történetét dolgozta fel, kutatásában a következő kérdésekre kereste a választ: milyen problémákkal kellett a város vezetésének szembenéznie? Felmerült-e a korszakban az idegenforgalom stratégiai szintű fejlesztésének gondolata? Milyen statisztikai adatokkal rendelkezünk az idegenforgalomra nézve, s ezekből milyen információkat nyerhetünk? Felkerült-e Budapest a világ globális turisztikai térképére? Honnan és milyen számban érkeztek Budapestre turisták? Hogyan állt a Béccsel folytatott versengés a dualizmus korában a turizmus területén?

Perényi Roland (főosztályvezető, főmuzeológus, történész, BTM Kiscelli Múzeum) *Ki mért? Mit mért? – A devianciára vonatkozó adatsorok és elemzőik Budapesten 1873–1945 között* című referátumában mutatta be kutatásait a korszakra vonatkozó, publikált adatsorok alapján. Bemutatta, hogy a statisztikai adatszolgáltatás különböző szintjein – a kriminalitás esetében például a rendőri, bírósági, illetve börtönstatisztikák alapján – milyen adatbázis állt a korabeli elemző statisztikusok rendelkezésére. Azt elemezte, hogy a városeyesítés és a második világháború vége között eltelt több mint hét évtizedben kialakult-e egy olyan, egységes, homogén adatszolgáltatási rendszer, amelynek segítségével e társadalmi jelenségek mérhetővé és értelmezhetővé váltak. Emellett azt is vizsgálta, hogy a korszak statisztikusai, szociológusai, társadalomtudósai milyen következtetésekre jutottak a nagyvárosi társadalomban megfigyelhető normaszegő cselekvésekkel kapcsolatban.

Sipos András (főosztályvezető, főlevéltáros, főtanácsos, BFL) *A fővárosi statisztikai hivatal és a társadalomismeret a két világháború között* című előadásában mutatta kutatásait. Kiemelte, hogy Budapest Székesfőváros Statisztikai Hivatalának az I. világháború előtt Kőrösy József, majd Thirring Gusztáv irányítása alatt is komoly ambíciója volt, hogy az adatokon túl értelmezésekkel és következtetésekkkel is hozzájáruljon a társadalmi állapotok ismeretéhez, ezen keresztül a várospolitika alakításához. A hivatal 1926-ban készült és Illyefalvy I. Lajos irányítása alatt a következő években tetemes részben meg is valósított munkaprogramja már társadalompolitikai szempontból kiemelt jelentőségűnek tartott rétegek és csoportok élet- és munkaviszonyainak célzott és komplex vizsgálatát is magában foglalta. Kiemelkedő szerepet kapott a munkás-statisztika, de vizsgálták az iparosok, kereskedők, orvosok, mérnökök, magán- és közalkalmazottak, egyetemi és főiskolai hallgatók életviszonyait, de ebben az időszakban kezdődött a hivatalban a háztartás-statisztika érdemi művelése is. Kiemelte: a főváros, mint fenntartó milyen elvárásokat támasztott e tekintetben a hivatal elé – mely elvárások persze a fővárosi politikai küzdelmek közegében formálódtak, és ezeket a hivatal hogyan használta ki szakmai terveinek megvalósítására.

Ignác Károly (tudományos munkatárs, koordinátor, Politikatörténeti Intézet) *Választási statisztika Budapesten a Horthy-korszakban* című előadásában a fővárosi választási statisztikának e több területre kiterjedő kérdéskörét mutatta be a két világháború között. Kiemelte: miután a választójogot 1922-től korlátozták, a választói névjegyzékek összeállítása nemcsak egyszerű nyilvántartási, adminisztrációs, hanem komoly szakmai, de egyben kényes

és sokat vitatott politikai kérdés is lett. A fővárosi statisztikai hivatal egyre jelentősebb szerepet kapott mind az országos, mind a helyi (törvényhatósági) választók összeírásának elvégzésében, illetve ellenőrzésében, és a hivatal vezetője, Illyefalvi I. Lajos külön cikkben is hangot adott e munkával, és általában a választói névjegyzékkel kapcsolatos problémáknak.

Bátorfy Attila (mesteroktató, ELTE BTK) *Illyefalvi I. Lajos három grafikus Budapest-kötetének interaktív újraalkotása* című referátumában az információábrázolások magyarországi történetének máig legnagyobb, egyedülálló vállalkozását, az Illyefalvi I. Lajos által szerkesztett három grafikus Budapest-kötetet mutatta be. A három kötet közel 500 nagyalakú (26x37cm) grafikus tablón a statisztikai ábrázolások rendkívül széles eszköztárával, ötletes megoldásaival és különféle módszertannal készült tematikus térképek sokaságával mutatja be Budapest történeti statisztikáját. A kötetek, noha a kritika alaposságukat, koncepciójukat és grafikai minőségüket méltatta, társtalanok maradtak itthon. Az utóbbi időben Illyefalvi kötetei iránt érezhetően megnőtt a hazai és a nemzetközi érdeklődés is, ám az albumok és azok digitalizált verziói széles körben továbbra is elérhetetlenek.

A konferenciát Bolgár Dániel (egyetemi adjunktus, ELTE BTK) *Biológiai jólét Budapesten a holokauszt előtt. A várható élettartam és a testmagasság zsidó-keresztény egyenlőtlenségei* című, az előadó távollétében felvételtől lejátszott előadása zárta. Az előadó kutatása az 1939-ben indult el a *Statisztikai Értesítő* című folyóirat, a Budapest Székesfőváros Statisztikai Hivatala által kiadott *Statisztikai Havifüzetek* mellékletét vizsgálta. Ebben a fővárosi statisztikai hivatalnak módjában állt elemeznie is az általa gyűjtött adatokat. A *Statisztikai Értesítő*ben több tanulmány is összegezte a budapesti zsidókról felhalmozott tudást. Ezek a cikkek is ugyanazt a beszédmódot használták, amit a zsidótörvények, és amely mederben a zsidókérdés vita már évtizedek óta folyt: úgy vették, hogy a zsidók az úgynevezett zsidó térfoglalás, tehát a zsidó siker, a javaknak a zsidók és nem zsidók közti egyenlőtlen eloszlása miatt érdekesekek. Az egyenlőtlenségek közül legtöbbit a zsidók jóléti előnyével, egyszerűen fogalmazva a zsidók gazdagságával foglalkoztak. Bolgár ezeket a vélt vagy valós egyenlőtlenségeket vette górcső alá.

A konferenciánkat a saját honlapunkon (<https://bparchiv.hu/hirek/budapest-egy-amerikai-leptekben-novekvo-metropolisz>) és facebook oldalunkon (<https://www.facebook.com/budapestleveltar>) hirdettük meg. A tanácskozáson elhangzott előadások absztraktjaiból egy kis füzetet nyomtattunk (postán eljuttatva), amely az összefoglalók mellett a programot és résztvevőket is tartalmazza. A járványügyi szabályok figyelembe vételével megtartott rendezvényen mintegy 60-an vettek részt, amely jelen körülmények között sikeresnek mondható. A konferenciáról felvétel is készült, amelyet szerkesztés után felteszünk a BFL youtube oldalára is, így a téma iránt érdeklődők nagyobb körét érjük el, és azok is megtekinthetik a rendezvényt, akik a távolság vagy egyéb akadályoztatás miatt személyesen nem tudtak részt venni rajta.

PROGRAM

9.30 – 9.45 **Kenyeres István**, Budapest Főváros Levéltára főigazgatójának köszöntője

1. szekció: Statisztikai hivatal, fővárosi várospolitikai és nagyvárosi élet

Szekcióvezető: **Kovács Csaba**, történész-statisztikus, KSH Népszámlálási és Népesedési Statisztikai Főosztály

9.45 – 10.15 *Plenáris előadás:*

Lugosi András: Van-e a tudásnak várostörténete? Budapest és a metropoliszok tudománya

10.15 – 10.25 Vita

10.25 – 10.45 **Kalmár Ella:** Kőrösy (Hajduska, Kőrösi) József (1844–1906) életútja

10.45 – 11.05 **Sebők László:** A világszínvonalon dolgozó Székesfővárosi Statisztikai Hivatal jelentősége

11.05 – 11.15 Vita

11.15 – 11.30 Kávészünet

11.30 – 11.50 **Gódnay Nikolett:** „Budapest az ország szellemi és kulturális életének metropole-ja”. A főváros idegenforgalma a dualizmus korában

11.50 – 12.10 **Perényi Roland:** Ki mért? Mit mért? – A devianciára vonatkozó adatsorok és elemzőik Budapesten 1873–1945 között

12.10 – 12.20 Vita

12.20 – 13.30 Ebéd

2. szekció: A választásoktól a biológiai jólétig. Statisztika és társadalomismeret Budapesten a két háború közötti időszakban

Szekcióvezető: **Lugosi András**, főlevéltáros, várostörténész, Budapest Főváros Levéltára

13.30 – 13.50 **Sipos András:** A fővárosi statisztikai hivatal és a társadalomismeret a két világháború között

13.50 – 14.10 **Ignác Károly:** Választási statisztika Budapesten a Horthy-korszakban

14.10 – 14.30 **Bátorfy Attila:** Illyefalvi I. Lajos három grafikus Budapest-kötetének interaktív újraalkotása

14.30 – 14.50 **Bolgár Dániel:** Biológiai jólét Budapesten a holokauszt előtt. A várható élettartam és a testmagasság zsidó-keresztény egyenlőtlenségei

14.50 – 15.00 Vita

ELŐADÓK

Bátorfy Attila: mesteroktató, ELTE BTK Média és Kommunikáció Tanszék

Bolgár Dániel: egyetemi adjunktus, ELTE BTK Gazdaság- és Társadalomtörténeti Tanszék

Gódány Nikoletta: doktorandusz, ELTE BTK Történettudományi Doktori Iskola

Ignác Károly: tudományos munkatárs, a Tudományos Osztály koordinátora, Politikatörténeti Intézet

Kalmár Ella: nyugalmazott főlevéltáros, BFL

Lugosi András: főlevéltáros, várostörténész, BFL

Perényi Roland: főosztályvezető, főmuzeológus, történész, Kiscelli Múzeum

Sebők László: nyugalmazott történész-kutató

Sipos András: főosztályvezető, főlevéltáros, főtanácsos, BFL

LEVEZETŐ ELNÖKÖK

Kovács Csaba: történész-statisztikus, KSH Népszámlálási és Népesedési Statisztikai Főosztály

Lugosi András: főlevéltáros, várostörténész, BFL

Válogatás a konferencián készült fotókból

A szakmai beszámoló elérhető:

<https://bparchiv.hu/statikus/palyazati-beszamolok>

<https://hungaricana.hu/hu/nka-palyazati-beszamolok/2021/>

Budapest, 2021. október 6.

Fazekasné dr. Toma Katalin
tudományos titkár